

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Історичний факультет
Кафедра історіографії, джерелознавства та археології
Центр краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька
Східно-регіональний відділ Центру пам'яткознавства
НАН України та УТОПК

ІХ Луньовські читання

Випуск 5

Проблеми музейної освіти в Україні

Матеріали науково-практичного семінару
30 березня 2018 року

Харків – 2020

УДК 069:37(477)(063)

Л 84

Рецензенти:

Сошникова О. М. – кандидат філософських наук, заступник директора з наукової роботи КЗ «Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова» Харківської обласної ради;

Хіріна Г. О. – кандидат історичних наук, доцент кафедри соціології та філософії Національного фармацевтичного університету;

Шрамко І. Б. – кандидат історичних наук, доцент кафедри історіографії, джерелознавства та археології, директор Музею археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Редакційна колегія: С. І. Посохов (голова редколегії) Н. С. Вербук, О. Й. Денисенко, В. Ю. Іващенко, С. М. Куделко, П. П. Луньов, С. Д. Литовченко, О. Г. Павлова (відп. редактор)

На обкладинці використано портрет А. Ф. Луньова (авт. Н. С. Вербук)

При оформленні шмуцтитулів використані твори Б. М. Неменського (Манин В. С. Борис Михайлович Неменский. Москва: «Союз Дизайн», 2009. 160 с.)

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 1 від 23.01.2020)*

ІХ Луньовські читання. Випуск 5: Проблеми музейної освіти в Україні.

Л 84 Матеріали науково-практичного семінару 30 березня 2018 року / Укл. О. Г. Павлова. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. – 200 с.

ISBN 978-966-285-674-3

До збірника увійшли матеріали ІХ Луньовських читань, присвячені проблемам сучасної музейної освіти. У статтях автори звертаються до питань підготовки і перепідготовки музейних кадрів, висвітлюють досвід застосування методів музейної педагогіки в діяльності музейних закладів та окремих музейних діячів.

Збірник призначений для музеєзнавців, мистецтвознавців, пам'яткознавців, викладачів вищих та середніх навчальних закладів, краєзнавців, усіх, хто цікавиться історією та теорією музейної справи.

УДК 069:37(477)(063)

ISBN 978-966-285-114-4 (Вип. 1, 2014)

ISBN 978-966-285-292-9 (Вип. 2, 2016)

ISBN 978-966-285-389-6 (Вип. 3, 2017)

ISBN 978-966-285-474-9 (Вип. 4, 2018)

ISBN 978-966-285-674-3

© Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, 2020

© Автори, 2020

© Проценко М. В., макет обкладинки, 2020

- С. 119–124. – Режим доступу : <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2012/article.html?n=20>.
6. *Мартемьянова Н. С.* Освітня діяльність музеїв у ХІХ – першій чверті ХХ ст. / Н. С. Мартемьянова // Чотирнадцять Сумцовські читання : зб. матеріалів наук. конф. «Музей і сучасність: актуальні проблеми музейної діяльності», 18 квіт. 2008 р. – Х., 2008. – С. 9–10.
7. *Фёдоров Н. Ф.* Музей, его смысл и назначение [Електронний ресурс] / Н. Ф. Фёдоров. – Режим доступу: http://dugward.ru/library/fedorov/fedorov_muzei.html#muz.

Лихолетов Я. В. Музейная педагогика – неотъемлемая составляющая современного образовательного процесса (на отельных примерах движимого и недвижимого историко-культурного наследия).

В статье кратко рассматривается история возникновения и развития музейной педагогики. Прослеживается практический опыт проведения музейно-педагогических мероприятий на территории Харьковщины, а также рассматриваются современные формы музейной педагогики в общем её значении.

Ключевые слова: музей, музейная педагогика, экскурсия, экспозиция.

Likholetov Y.V. Museum pedagogy is an integral part of the modern educational process (based on some examples of movable and immovable historical and cultural heritage).

The article briefly reviews the history of the development of museum pedagogy. The considered practical moments of conducting museum-pedagogical events on the territory of the Kharkiv region, and modern forms of museum pedagogy are presented in its general meaning.

Keywords: museum, museum pedagogy, excursion, exposition.

О. Г. Павлова

Основи музейної освіти в педагогічно-виховній діяльності А. Ф. Луньова

У статті розглядається питання формування авторської системи музейної педагогіки засновника Пархомівського історико-художнього музею А. Ф. Луньова. Головний акцент робиться на організації учнівського колективу, мистецького клубу «Райдуга» для виконання завдань з організації функціонування музейного закладу на громадських засадах.

Ключові слова: А. Ф. Луньов, Пархомівський музей, музейна педагогіка, естетичне виховання, мистецький клуб «Райдуга».

Історія музейної справи другої половини ХХ ст. усе більше стає предметом наукового дослідження. Саме до цього періоду відноситься

багаторічна педагогічна та музейна діяльність Афанасія Федоровича Луцьова. Постаць засновника і організатора Пархомівського історико-художнього музею все більше визначається в сучасній історіографії як одного з фундаторів сучасної музейної педагогіки. В середовищі спеціалістів на сьогодні він визнаний як один із провідних музеєзнавців-педагогів України, який створив авторську методичку системи естетичного виховання та формування знань і навичок учнівської молоді в процесі організації діяльності шкільного громадського художнього музею.

Варто зазначити, що педагогічний досвід Афанасія Федоровича Луцьова почав висвітлюватися з початку 1960-х років, спочатку в періодиці, а згодом у науково-публіцистичних і науково-популярних виданнях. До речі, перша публікація «Столичний музей у Пархомівці» у місцевій багатотиражці «Коллективіст Краснокутщини» (від 20 жовтня 1960) належить науковому співробітнику Музею образотворчих мистецтв імені О. С. Пушкіна М. І. Безруковій [3]. Музейна діяльність А. Ф. Луцьова також не лишилася поза увагою провідного музеєзнавця Мезенцевої [7, с. 60-61]. Спроба комплексного узагальнення музейно-педагогічної діяльності Луцьова була зроблена московськими авторами Л. Лернером та Е. Маркіним у науково-популярному виданні «Сколько цветов у «Радуги» или дни Афанасия Луцьова» [4]. Слід зазначити, що певні узагальнення діяльності Пархомівського музею здійснював у своїх публікаціях сам засновник музею А. Ф. Луцьов [5; 6].

Питання узагальнення педагогічно-виховного та музейного досвіду Луцьова, а також визначення його системи педагогічного методу активізувалися з початку 2000-х років. Зокрема, слід згадати публікації та популяризацію діяльності А. Ф. Луцьова викладачами історичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (С. І. Посоховим, С. М. Куделком, О. Г. Павловою) [2; 9; 8], а також дослідників-музеєзнавців України, зокрема, Р. В. Маньківською та іншими. Діяльність Луцьова все частіше стає предметом досліджень студентських дипломних і конкурсних наукових робіт Малої академії наук.

На сьогодні бібліографія з історії діяльності Пархомівського музею нараховує понад 500 публікацій [1], із яких, напевно, 90 відсотків стосуються внеску А. А. Луцьова в музейну педагогіку.

У даній статті ставиться завдання узагальнити досвід музейно-педагогічної діяльності А. Ф. Луцьова щодо створення системи виховання у процесі організації діяльності Пархомівського музею, визначити місце Луцьова і його діяльності в освітньо-практичній та музейній діяльності другої половини ХХ ст. і сучасності.

Сьогодні постає питання систематизації напрямів діяльності, узагальнення його музейно-педагогічного досвіду, складання цілісної картини його авторського методу виховання.

Слід відзначити, що в сучасній українській історіографії все більше надається значення практичній музейній діяльності, звертається увага до музейної педагогіки, проводяться тематичні конференції, в тому числі присвячені постатям окремих музеєзнавців другої половини XIX–XX століть. Цей інтерес спостерігається і в світовій історіографії. Музейна ж педагогіка стала одним із напрямів сучасної практичної музейної діяльності.

Аналіз діяльності засновника Пархомівського музею дозволяє відзначити, що він один із перших так довготривало і послідовно продовжував музейно-виховну, мистецько-естетичну діяльність, що беззаперечно ставить його на чолі заснування основ сучасної музейної педагогіки в Україні.

На сьогодні ім'я Афанасія Федоровича Луньова досить знане в середовищі музеєзнавців як засновника Пархомівського історико-художнього музею та основ сучасної музейної педагогіки.

Основи музейної педагогіки Луньова пов'язані з виробленою ним освітньою системою виховання, яка практично реалізовувалася в організації діяльності Пархомівського музею.

Згадаємо, що педагогічно-музейна діяльність Луньова розпочалася в середині XX ст. (сер. 1940-х рр.). Становлення її можна віднести до середини 1950-х рр. – часу заснування музею художнього профілю, формування основних методів і прийомів освітньо-музейної діяльності, які визначалися та розвивалися протягом 1950–1970-х років. З цього часу ми можемо говорити про певну сталу систему, яка удосконалювалася та використовувалася в діяльності музею протягом подальшого часу, в тому числі унаслідкується і в сучасній діяльності музею.

Перейдемо до конкретних пояснень.

Історія музейної діяльності А. Ф. Луньова тісно пов'язана з його педагогічною діяльністю. Пошук методів виховання освіченої, культурної особистості, побудованих на цивілізаційних освітньо-культурних цінностях, базувався на основі професійних завдань вивчення історії та організації історико-краєзнавчої роботи у школі, вивчення і збереження пам'яток історії та культури, а також використання їх в освітньо-виховних цілях. Звичайно ж, з цими освітніми завданнями переплітався і особистий інтерес історика, колекціонера, його особистісними просвітницькими якостями педагога-вчителя, в якому, можливо, він також вбачав найбільший життєвий сенс.

Методи музейної педагогіки спочатку застосовувалися при виконанні освітніх історико-краєзнавчих завдань практичного залучення учнів до історико-краєзнавчої роботи, що супроводжувалося накопиченням краєзнавчої інформації на основі виявлення документів та пам'яток, а також поступовим їх накопиченням у кабінеті історії.

Тому ми можемо сказати, що саме освітньо-практичні цілі спонукали до пошуків подальших форм і методів, що характерно було для загальноосвітніх тенденцій, про що взагалі нам говорить розвиток музейного шкільного краєзнавства другої половини ХХ ст. (Красюк, ін.). З іншого боку, ми не можемо не враховувати особистий інтерес Луцьова до колекціонування пам'яток, його професійної спрямованості на використання форм музейної діяльності в організації навчально-виховного процесу та позашкільної роботи.

Отже, процес формування та розвитку основ музейно-педагогічного методу простежується з початку його вчительської діяльності (другої половини 1940-х років).

Звертаючись до змістовності його методу, можна констатувати, що А. Ф. Луцьов у своїй діяльності один із перших широко застосовував методи, які в сучасному музеєзнавстві визначаються як інтерактивні. Сама форма залучення учнів до організації музейної роботи цілком відповідає волонтерству. Необхідність надання учням, членам клубу «Райдуга», основ музейної освіти була пов'язана з широкими завданнями, які виконував музей, і наявними виконавцями яких виступали юні музейники.

Це було зумовлено також орієнтуванням Луцьова на класичну модель організації діяльності Пархомівського музею зі сталим режимом роботи, що потребувало наявності постійних працівників. Оскільки музей не мав постійного штату кваліфікованих спеціалістів, ці ролі виконували учні, до речі, досить добросовісно і відповідально.

Слід також відзначити принципи членства у клубі «Райдуга». Він був відкритий для всіх учнів старших класів Пархомівської середньої школи. Але членство в ньому накладало певні обов'язки, які передавалися «райдужанами», а також сприяло формуванню певних особистісних якостей. По-перше, це моральні якості: порядність, надійність, толерантність, відповідальність, доброзичливість; по-друге, формувалися традиції відвідування занять, дисциплінованість у виконанні довірених завдань; по-третє, «райдужани» захоплювалися вивченням історії мистецтва, читанням літератури, переважно художньої, збиранням особистої бібліотеки, колекції репродукцій та ін. Це сприяло формуванню певного освітнього, культурного рівня, а також зацікавленості і усвідомленню важливості виконання тієї чи іншої музейної роботи. І в цьому загальному освітньому дитячому середовищі, орієнтованому на кращі світові та вітчизняні культурно-мистецькі традиції, відбувалося перевиховання, а пожиттєве звання «райдужанин» сприймалося з гідністю. Тому численний колектив юних працівників музею (біля 70 чоловік), який складався з учнів 7–10-х класів (13–17 років), працював злагоджено і без зривів. Одні з головних якостей, що формувалися у середовищі «райдужан» – надійність і відповідальність за доручену справу, дозволяли щоразу практично всім приходити на «роботу» у визначений час (музей працював з 10.00 до 17.00. щонеділі, під час

канікул додатково – у середу і суботу) і виконувати доручені обов'язки: директора, екскурсовода, доглядачів, прибиральників та ін.

Луньову вдавалося досить вдало розподілити доручення, оскільки його педагогічний досвід дозволяв розпізнавати природні здібності учнів, їх схильність до виконання того чи іншого виду діяльності.

Підготовка до музейної діяльності здійснювалася у декількох напрямках і була однаково доступна всім, хто добровільно долучався до визначеної системи навчання.

Починалася підготовка до музейної роботи з занять у клубі «Райдуга», які присвячувалися вивченню історії світового та вітчизняного мистецтва. Це був чотирирічний курс історії мистецтва. Саме надання системних знань з історії мистецтва для А. Ф. Луньова було пов'язане з його особистим уявленням освіти через естетичне виховання – виховання особистості чуйної, гармонійної, з іншого боку, їх набуття було важливим для використання при вивченні колекції, проведенні екскурсій та надання пояснень відвідувачам під час чергувань у музеї. Якраз система чергування, яка використовувалася, формувала в учнів відповідальне ставлення до їх ролі в організації роботи музею.

Поряд з мистецькими заняттями учні отримували і спеціальні музейні знання, у відповідності до тих видів роботи, в які вони включалися:

- по-перше, залучення до збиральної роботи;
- по-друге, спільне визначення функціонального призначення та історико-культурної цінності відшуканої пам'ятки;
- по-третє, проведення ідентифікації пам'ятки та її реєстрації;
- по-четверте, занесення до інвентарної книги;
- по-п'яте, вивчення та підготовка до зберігання;
- по-шосте, вирішення питання про подальше використання (основне збереження в фондах чи експозиційне експонування).

Звичайно, комплекс роботи, який існував при організації роботи з учнями, передбачав надання знань з основ музейної діяльності, які вони отримували, спілкуючись з учителем, а також елементів музейної освіти, які отримували на спеціальних заняттях. Якщо говорити саме про аспекти музейної освіти в системі методів навчання та виховання Луньова, то навички музейної роботи формувалися під час спеціально проведених щорічних занять в залах музею, які планувалися за програмою. Під час проведення таких занять спеціальна увага приділялася вивченню експозиції, що необхідно було як для виявлення потенційних екскурсоводів та підвищення рівня знань тих учнів, хто вже проводив екскурсії, так і надання інформації для всіх учнів, які чергували у залах під час роботи музею і могли надавати пояснення відвідувачам.

Вивчення експозиції дозволяло також надавати методичні пояснення з питань атрибуції, історико-культурної цінності художнього твору та історико-культурних пам'яток.

Заняття для учнів, які залучилися до облікової роботи, не носили загального характеру, такі навички отримували ті члени товариства та клубу, які були схильні до такої роботи (критерії – це уважність, грамотність, охайність та ін.).

Звичайно, музейна робота багато в чому залежить від уміння комунікувати з відвідувачами, тому учитель давав основи психології з особливостей різних категорій відвідувачів, указував також на їхні вікові особливості сприйняття інформації, професійні, загальнокультурні, що однаково було потрібно не тільки черговим (доглядачам), а й екскурсоводам.

Слід зазначити, що система музейної діяльності А. Ф. Луньова формувалася поступово на різних етапах організації музейної діяльності, її спектр урізноманітнювався і наповнювався з процесом формування колекції та комунікативних зв'язків, які дозволяли йому розширювати можливості залучення і зацікавлення учнів різними видами діяльності.

Примітки

1. *Афанасій Федорович Луньов* – засновник Пархомівського художнього музею: (до 100-річчя від дня народж.) : біобібліогр. покажч. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; [уклад.: В. Р. Антонова, С. О. Бикова]. – Харків, 2019. – 72 с.
2. *Афанасій Федорович Луньов*. Статті, спогади, документи, матеріали / Упоряд. О. Г. Павлова. – Х: Тимченко, 2009. – 234 с.
3. *Безрукова М.* Столичний музей у пархомівців / М. Безрукова // Колективіст Краснокутщини. – 1960. – 20 жовтня.
4. *Лернер Л., Маркин Э.* Сколько цветов у «Радуги» или дни Афанасия Лунёва / Л. Лернер, Э. Маркин. – Москва: «Педагогика», 1990. – 268 с.
5. *Луньов П. Ф.* Пархомівський історико-художній музей: сторінки історії та сьогодення / П. Ф. Луньов // Скарбниці національної культури. Тези доповідей науково-практичної конференції з музеєзнавства, присвяченої 40-річчю Пархомівського історико-художнього музею (1955–1995). – Харків–Пархомівка, 1995. – С. 4–8.
6. *Лунёв А. Ф.* Пархомовская сокровищница / А. Ф. Лунёв. – Харьков: Прапор, 1983. – 48 с.
7. *Мезенцева Г. Г.* Музеєзнавство (На матеріалах музеїв Української РСР): Курс лекцій / Г. Г. Мезенцева / відп. ред. С. М. Чайковський. – Київ: головне видавництво видавничого об'єднання «Вища школа», 1980. – 120 с.
8. *Павлова О. Г.* Професійна майстерня А. Ф. Луньова / О. Г. Павлова // VII Луньовські читання. Музейний колектив і його проблеми. Матеріали науково-практичного семінару 24 березня 2016 р. / Укл. О. Г. Павлова. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. – С. 100–107.
9. *Письма к А. Ф. Лунёву* сост. автор вступ.статьи и комментариев О. Г. Павлова. – Х. : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2016. – 320 с. (Серия «Джерелознавчі зошити»: Тетрадь 7).

Павлова О. Г. Основы музейного образования в педагогическо-воспитательной деятельности А. Ф. Лунёва.

В статье рассматривается вопрос формирования авторской системы музейной педагогики основателя Пархомовского историко-художественного музея А. Ф. Лунёва. Главный акцент делается на организации ученического коллектива, искусствоведческого клуба «Радуга», для выполнения задач по организации функционирования музейного учреждения на общественных началах.

Ключевые слова: А. Ф. Лунёв, Пархомовский музей, музейная педагогика, эстетическое воспитание, искусствоведческий клуб «Радуга».

Pavlova O. G. Fundamentals of museum education in the pedagogical activity of A. F. Lunyov.

The article deals with the formation of the authorial system of the museum pedagogy of the founder of the Parkhomov History and Art Museum A. F. Lunyov. The main accent is on the organization of the student collective, the Rainbow Art Club, in order to fulfill the tasks of organizing the functioning of the museum on a public basis.

Keywords: A. F. Lunyov, Parkhomov Museum, museum pedagogy, aesthetic education, Rainbow Art club.

Ю. В. Патлань

**Про студентський видавничий проект 2010–2011 рр.
За матеріалами історико-етнографічного альбому
Івана Гончара «Україна й українці»
(з фондів НЦНК «Музей Івана Гончара»)**

Статтю присвячено аналізу двох навчальних брошур «Традиційний український одяг. Гуцульський феномен» та «Традиційний український одяг. Київські барви», виконаних у 2010–2011 роках студенткою Інституту журналістики КНУ ім. Шевченка Н. А. Чиханцовою для захисту кваліфікаційних робіт у порівнянні з авторським задумом та історичними особливостями мистецького історико-етнографічного альбому «Україна і Українці» самого Івана Гончара. Встановлено, що для студентки давні світлини перш за все є ілюстрацією, а саме, ілюстрацією того, яким був традиційний народний одяг, тому їх можна і треба виокремити з альбому, використавши дещо подібним чином, але з порушенням авторського задуму. Виявлено, що студенткою була повністю відкинута особистість і внесок у формування альбомів художника та скульптора, Заслуженого діяча мистецтв України, Народного художника України І. М. Гончара, ідею створення саме альбому, а не вторинних навчальних брошур неправомірно приписано самій студентці – Н. А. Чиханцовій, яка у вихідних даних зазначена як «упорядник». При цьому порушено відповідність розташування світлин на авторських аркушах альбому, які мають заголовки за регіонами. Деякі групові або менш цікаві світлини Н. А. Чиханцова не використала, отже, на одному аркуші її видань можуть сусідити